

HANS PETER HJERL HANSEN

EN FYNSK IVÆRKSÆTTER I SIBIRIEN

*Af Per & Natalie Nielsen
og Aleksandr Kiseljov.*

Fire steder på Fyn møder man stednavnet Sibirien. På Sydfyn finder man tilmed en sandsynlig forklaring på fænomenet. Her kører man nemlig igennem flækken Pennsylvania, inden man når Sibirien. Stednavnene er givetvis opstået i forbindelse med de store udvandringer i sidste halvdel af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Omkring 270.000 danskere drog mod vest til Amerika, mens kun godt 2000 danskere i samme periode drog mod øst til Sibirien. De førstnævnte hører man ofte om, men sjældent om de sidstnævnte, om end deres skæbner bestemt ikke er uinteressante.

Deres beskedne antal til trods fik disse danske iværksætteres erhvervsindsats i Sibirien en markant betydning for dansk økonomi i begyndelsen af 1900-tallet. Mange af virksomhederne havde hovedkontorer i Danmark og lod deres omfattende eksporthandel gå via Danmark. Desuden solgte de en betydelig mængde danske varer i Rusland. Det danske erhvervsengagement i Rusland gav sig bl.a. udslag i, at Berlingske Tidende mellem 1915 og 1917 udgav et

Med udgangspunkt i fynboen Hans Peter Hjerl Hansen – grundlæggeren af Hjerl Hede Frilandsmuseum – fortælles i denne artikel historien om en række danske pionerer, der i tiden fra 1880'erne til Første Verdenskrig rejste til Sibirien for at tjene penge på smørekспорт. Artiklen er skrevet i et samarbejde mellem Per & Natalie Nielsen, der er hhv. historiker og økonom, og den russiske historiker Aleksandr Kiseljov.

månedligt eksporttillæg på russisk.

Sibirien var i begyndelsen af 1900-tallet et fokusområde for danske erhvervsfolk, og blandt disse såkaldte "Sibirjaker" finder man også en række fynboer. Den mest bemærkelsesværdige fynbo er så afgjort forretningsmanden Hans Peter Hjerl Hansen, der i dag regnes som den nok mest betydningsfulde iværksætter i den udvikling, der omkring år 1900 gjorde Sibirien til verdens næststørste eksportør af smør – kun overgået af Danmark selv.

Hans Peter Hjerl Hansen og smørret

Hans Peter Hansen blev født den 27. april 1870 (mellemnavnet Hjerl kom først til omkring 1908). Faderen, Jørgen Hansen, var snedker og boelsmand på Asperup Mark ved Middelfart. Faderens helbred var svageligt, og i 1879 blev bolstedet i Asperup solgt, og familien flyttede til Odense, hvor de for pengene fra salget kunne købe et lille hus. Kort tid efter flytningen døde faderen, og moderen måtte alene brødføde sig selv og den kun 9-årige søn. Til trods for de beskedne kår, de levede under, lykkedes det moderen at få sønnen ind på Giersings Skole, der også dengang var en betalingsskole. Hans Peter viste gode boglige evner, og som 15-årig bestod han præliminærek-samenen med fine karakterer.

Straks da han havde bestået sin eksamen i 1885, blev han, på skolens anbefaling, håndplukket til handelsfirmaet E.F. Esmann, hvor han startede som kontorelev den 1. august samme år. Edvard Ferdinand Esmann (1835-1899), en købmandssøn fra Nyborg, havde startet sit eget firma i Odense den 1. januar 1864. I begyndelsen handlede Esmann med frø og korn, men store forbedringer i det danske mejeribrug – og ikke mindst den direkte dampskibsforbindelse til eksportmarkedet i England – bragte i denne periode den danske smørproduktion ind i en rivende udvikling, som grosserer Esmann fulgte med stor interesse.

Industrialiseringen i Europa havde ført til øget velstand og som følge heraf et stigende forbrug af smør, men i eksempelvis Tyskland og England kunne landenes egne landmænd ikke opfylde den stigende efterspørgsel. Det kunne til gengæld det danske landbrug, som i

1870'erne blev omstillet fra kornavl til kvægavl. I 1878 opfandt L.C. Nielsen Maglekilde-centrifugen, der gjorde det betydeligt lettere at lave smør. I samme periode bidrog yderligere tre opfindelser til at revolutionere mejeridriften: pasteurisering, kultursyre og køleteknik. I 1882 startede man det første andelsmejeri i Danmark, og hurtigt bredte andelsidéen sig i landbruget. Det betød, at den danske landbrugsdrift blev intensiveret, og at man nu kunne producere smør i så rigelige mængder og af en så god kvalitet, at man kunne eksportere det. Denne udvikling betød, at Danmark i slutningen af 1800-tallet blev et forbillede for andre smørproducerende lande.

Fra 1884 helligede E.F. Esmann sig stort set smørhandlen, og det var på dette tidspunkt, at den purunge kontorelev H.P. Hjerl Hansen kom ind i firmaet. Firmaet Esmann havde adresse Nørregade 51 i Odense. Hjerl Hansen, der på det tidspunkt boede sammen med sin mor i en lejlighed i Vindegade 111, havde således en daglig spadseretur på godt en kilometer til sit arbejde. Månedslønnen på 20 kr. var et kærkomment tilskud til familiens anstrengte økonomi, og det viste sig hurtigt, at den nye lærenemme og engagerede kontorelev var kommet på den rette hylde. Hjerl Hansen udviklede et usædvanligt talent for godt købmandskab. Dertil kom, at han var en dygtig organisator, og allerede i en alder af 18-20 år var han så at sige firmaets sjæl. Især inden for smørhandlen viste Hjerl Hansen vision og handlekraft og forstod, at handel med smør ikke kun drejede sig om at købe og sælge, men først og fremmest om at skabe de bedste forudsætninger for den gode handel. Dette gjorde han ved at fremme den bedst mulige smørkvalitet, eller hvad man i vore dage

vil kalde løbende kvalitetskontrol, som f.eks. kontrol med foder, staldhygiejne, mejeridrift og transport. For at sikre at disse forhold var i orden, sørgede Hjerl Hansen altid for at have et nært samarbejde med producenter og leverandører, og på denne måde skabte han fremgang også for dem og ikke kun for firmaet Es-mann.

I 1894 blev Hjerl Hansen forfremmet til prokurist, og året efter, i januar, blev han bestyrer af en nyoprettet Es-mann-filial i København. Smørhandlen blev udvidet med opkøb af æg, hvor man som noget nyt introducerede øget kvalitetskontrol, bl.a. med stempling af æggene. Det varede ikke længe, før Københavner-filialens omsætning oversteg moderfirmaets i Odense. Hjerl Hansen var til stadighed på udkig efter nye muligheder for at udvikle firmaet og vendte nu blikket mod Rusland.

Den dansk-russiske forbindelse

De officielle forbindelser mellem Danmark og Rusland kan dokumenteres helt tilbage til 1493, da kong Hans af Danmark og storfyrst Ivan III af Moskva indgik en aftale om diplomatiske forbindelser mellem landene. Den russiske storfyrst Aleksanders ægteskab i 1866 med den danske prinsesse Dagmar – senere zar Aleksandr III og zarina Marija Fjodorovna – havde styrket forbindelserne mellem de to lande både kulturelt og handelsmæssigt.

På opdrag fra Grosserersocietetet i København havde løjtnant Christopher Hage og kammerjunker Jørgen Henry August Tegner¹ i 1881 gennemført en længere rejse gennem Vestsibirien, og de præsenterede i deres rapport en særegen beretning om perspektiverne for

Hans Peter Hjerl Hansen, 1870 - 1946. Kilde: Det Kongelige Biblioteks portrætsamling.

den kommercielle udnyttelse af regionen.

I deres "Praktiske konklusioner" konstaterede forfatterne, at »dens (Sibiriens, forf. anmrk.) enorme naturrigdomme kun ventede på arbejde og foretagsomhed for at opnå deres fulde udnyttelse«, og de anbefalede, at den nordlige sejlroute skulle udvikles og udnyttes. "Der er i Sibirien Formuer, og det er store Formuer, at tjene. Men det er ikke et Land, hvor Pengene ligge parat paa alfar Landevej. ... Der er Lejlighed til at blive rig: men kun for den, der medbringer ikke blot Lyst til Arbejde, men navnlig større Indsigt end den, der er almindelig histude."²

Selve det faktum, at Hages og Tegnernes ekspedition blev bestilt af det københavnske grosserersocietet, samt det, at deres beretning blev publiceret, vidner om den betragtelige interesse for Sibirien, der herskede i danske forret-

Vindegade 111 i Odense. Her på førstesalen boede H.P. Hjerl Hansen sammen med sin mor under sin læretid hos firmaet Esmann.
Foto: Anders Boye.

ningskredse i slutningen af 1800-tallet, en interesse, der utvivlsomt steg med færdigbygningen af den vestsibiriske del af den transsibiriske jernbane³ i 1898, da det første tog nåede Irkutsk. Mulighederne for smørekspert blev yderligere forbedret, da man samme år kunne indsætte specialbyggede isafkølede godsvogne på strækningen, således at man også om sommeren kunne fragte det efterspurgte smør til de europæiske markeder.

En række andre begivenheder i 1800-tallets sidste halvdel fik væsentlig betydning for udviklingen af de danske erhvervsinteresser, først og fremmest smørhandlen, i Sibirien. I Rusland var livegenskabet blevet ophævet så sent

som i 1861, og de russiske bønder var ikke længere stavnsbundne til bestemte godser. Med finansiel støtte fra de russiske myndigheder udvandrede jordløse bønder fra det europæiske Rusland i millionvis til de øde områder i Vestsibirien for at opdyrke jorden. Ganske vist var klimaet barskt, temperaturen kunne svinge mellem minus 40 grader om vinteren og plus 40 grader om sommeren, men jorden her var mindst lige så frugtbar, som den sorte jord i Ukraine.

Hjerl Hansen i Sibirien

Det blev indirekte en anden fynbo, der lagde grunden til Hjerl Hansens erhvervseventyr i Sibirien, nemlig Carl Frederik Rieffestahl (1858-1917),⁴ der kom fra Glamsbjerg, hvor faderen var godsforvalter på hovedgården Søholm. Han gik, ligesom Hjerl Hansen, på Gierings Realskole i Odense, inden han blev uddannet som mejerist. I 1883 rejste Rieffestahl til Rusland, hvor han arbejdede på forskellige godsmejerier og vandt et ry som en dygtig mejerist. I 1891 hyrede det russiske landbrugsministerium Carl Frederik Rieffestahl til at udvikle det russiske mælkerivæsen. Som statskonsulent introducerede Rieffestahl andelsmejerierne og oprettede en konsulentstab af statsmejerister, der skulle lære de russiske bønder at organisere mejeriarbejdet så praktisk og effektivt som muligt.⁵ Sidstnævnte var i mange tilfælde danske mejerister, der blev ansat i den russiske stats tjeneste.

Russisk smør var på dette tidspunkt ikke ukendt i Danmark. Det danske handelsfirma H. J. Pallisen i Skt. Petersborg havde siden 1881 opkøbt russisk smør og eksporteret det til Europa. I sin erindringsbog »Danske Pionerer i Sibirien«,

Hans Peter Hjerl Hansen, 1870 - 1946. Kilde: Det Kongelige Biblioteks portrætsamling.

Margrethe Hjerl Hansen, født Müller 1873 - 1946. Kilde: Det Kongelige Biblioteks portrætsamling.

fortæller Hjerl Hansen, at han i 1896, i bladet Dannebrog, havde set en notits om en dame fra Bornholm, der var blevet gift med Carsten Koch, en dansk mejeriinstruktør i russisk statstjeneste. Parret var bosat i byen Vologda øst for Skt. Petersborg. Carsten Koch var også fynbo⁶ – hentet til Rusland af Rieffestahl. Hjerl Hansen, der var på udkig efter nye markeder for opkøb af smør, skrev til Koch for at få nærmere oplysninger om mulighederne for udvikling af mejeribruget i Rusland. Svaret fra Koch lod vente på sig, og da det endelig kom, var det meget reserveret. Hjerl Hansen valgte dog alligevel at pakke kufferten, og i sommeren 1896 drog han for første gang til Rusland for selv at se på situationen. Hjerl Hansen rejste med tog via Berlin og Moskva til Vologda, hvor han mødtes med både Koch og Rieffestahl.

Hjerl Hansen havde noteret sig, at russerne selv, af religiøse årsager, ikke

spiste smør på fastedage, og dem var der 200 af om året i den russisk ortodokse kirke. Efterspørgslen efter smør på det russiske hjemmemarked var derfor begrænset. Men hvis man kunne intensivere det russiske landbrug og gøre mejeridriften her lige så effektiv som den danske, så ville russerne kunne producere rigelige mængder smør til de vesteuropæiske markeder. Hjerl Hansen var en handlingens mand, og allerede under sit første besøg i Vologda lejede han et lokale, oprettede en filial af firmaet Esmann og overtalte Carsten Koch til at bestyre forretningen. Esmann-filialen leverede mejeriudstyr til de lokale bønder og fik smør retur.

I januar 1897, kun to år efter åbningen af Københavner-filialen, blev Hjerl Hansen medindehaver af firmaet Esmann. I juli samme år giftede han sig med Karen Margrethe Müller, og samme sommer var han atter i Rusland. Volog-

da-filialen havde haft en god start, men smørforbruget i de russiske byer var stigende. De lokale bønder havde derfor ingen problemer med at komme af med deres produkter og havde mistet interessen for den danske eksportvirksomhed.

Hjerl Hansen så dog stadig muligheder i den russiske smørproduktion. Denne gang gjaldt hans planer et handelsfremstød i Sibirien, dette enorme, ca. 12,5 mio. km² store landområde på den anden side af Uralbjergene, hvortil der i 1890'erne hvert år ankom mellem 100.000 og 200.000 nybyggere fra den europæiske del af Rusland. Disse pionerer havde brug for landbrugsredskaber til at opdyrke jorden, og da der allerede var en betydelig kvægbestand i Sibirien, kunne bønderne til gengæld levere smør. Hjerl Hansen overtalte Koch til at drage til den sibirske by Kurgan og åbne en Esmann-filial dér. Allerede i løbet af de første måneder lykkedes det Koch at tegne flerårige kontrakter med fire lokale mejerier, hvilket sikrede filialen en årlig leverance på 6.000 fustager.

Hjerl Hansen eksporterede den danske andelstanke til bønderne i Sibirien, således at bønderne i eksemplvis en landsby kunne gå sammen og hæfte solidarisk for mejeriudstyret, som Esmann-filialen leverede på kredit. Samtidig forpligtigede de sig til at levere smør i kommission til filialen. Gælden blev afviklet på den måde, at hver gang bønderne kom med en smørleverance, blev der afdraget en rubel pr. leveret pud smør (1 pud = 16,38 kg). De betingelser, som Hjerl Hansen tilbød, var særdeles rimelige, og den stedlige presse gav firmaet en rosende omtale. De første leverancer af sibirisk smør afsatte Hjerl Hansen på det danske marked, hovedsagelig til københavnske bagerier, men

efterhånden som tilførslen steg, og det sibirske smørs kvalitet blev forbedret, kunne smørret eksporteres videre til det europæiske marked.

Esmann var det første udenlandske firma, der opkøbte smør i Sibirien, men det varede ikke længe før andre danske, engelske og tyske firmaer også øjnede muligheden for at tjene penge og fulgte efter. Allerede i 1898 var der ni smørekseportkontorer i Kurgan. For at imødegå konkurrencen begyndte Hjerl Hansen at oprette egne mejerier i området. Meget snart fik Esmann-filialen skarp konkurrence især af et andet dansk firma, Carl Holbek, der ligeledes var kommet til Kurgan i september 1898. Carl Holbek kopierede Hjerl Hansens koncept, solgte mejeriinventar og opkøbte smør.

I september 1898 kom Hjerl Hansen for første gang til Sibirien. Han opholdt sig et par måneder i den nye filial i Kurgan for ved selvsyn at sætte sig ind i forholdene. Opkøbet af smør i Sibirien var en succes, og i marts 1899 havde Esmann-filialen i Kurgan kontrakter med 21 mejerier i området. Hjerl Hansen planlagde at udvide forretningen med nye filialer og flere mejerier spredt ud over Sibirien.

I 1899 lykkedes det tilmed for Carsten Koch at få et fornuftigt samarbejde i stand med konkurrenten Carl Holbek, således at de to firmaer ikke konkurrerede mod hinanden i de samme områder, men at de simpelthen delte det sibirske marked mellem sig. Det betød, at firmaet Carl Holbek holdt sig til egnene mellem den transsibiriske jernbane og Kamen ved Obfloden, mens Esmanns filialer bredte sig ud i området mellem Barnaul og Bijsk ved Altajbjergenes nordside og helt over i Østsibirien hinsides Bajkalsøen. I 1903 var der 16 Esmann-filialer

*Der samles smørdritler i Sibikos Kurganfilial. Uden årstal, men antagelig omkring 1900.
Kilde: Hjerl-Fondens arkiv.*

i Sibirien. Varesortimentet i Esmanns filialer blev udvidet fra hovedsagelig kun at omfatte mejeriudstyr til et bredt spektrum af landbrugsmaskiner, f.eks. fik Hjerl Hansen fremstillet plove og slåmaskiner på danskeren Søren Randrups plovfabrik i Omsk.

Hjerl Hansen foretrak, at de nye filialer i Sibirien havde danske bestyrere og instruktører. De danskere, der blev rekrutteret, skulle ikke blot vænne sig til det barske klima, men de måtte også i hast lære sig russisk, for uden kendskab til sproget kunne de stort set intet foretage sig. Men sproget var ikke det eneste problem, de stødte på. En af de største hindringer for moderniseringen af mejeridriften i Sibirien var de lokale bønders overtro. Bønderne troede f.eks., at det var Djævlen selv, der sad i centrifugen – og denne overtro blev tilmed ofte opmuntret af de lokale købmænd, der hidtil havde haft eneret på markedet og bestemt ikke brød sig om den fremmede

konkurrence. Det skete, at Esmanns mejerier blev raseret pga. bøndernes overtro. I et enkelt tilfælde omkom en af Esmanns instruktører faktisk ved en tragisk ulykke forårsaget af denne overtro. I takt med at de sibiriske bønder blev mere oplyste, måtte overtroen vige.

Det Sibiriske Kompagni

Andelsmejerierne var velfungerende og blev gradvist mere populære blandt bønderne i Sibirien. I forbindelse med andelsdriften lærte bønderne, hvordan de skulle forbedre kvægets røgt og pleje. Køernes mælkeydelse voksede på grund af bedre røgt og foder. De sibiriske bønder tjente godt, og smørpkoberne havde kronede dage. Interessen for at opkøbe det sibiriske smør udviklede sig nærmest eksplosivt. I slutningen af 1903 var der 23 eksportkontorer i Kurgan, og ni af dem var danske firmaer.⁷ Et absolut højdepunkt i det danske erhvervseven-

Et øjebliksbillede fra rundrejsen i automobil til de sibiriske steppefilialer i 1913. Hjerl Hansen sidder på bagsædet. Kilde: Hjerl-Fondens arkiv.

tyr i Sibirien var, da Esmanns russiske filialer og Carl Holbeks russiske filialer i 1904 blev samlet i aktieselskabet Det Sibiriske Kompagni med Hjerl Hansen som direktør. Samme år døde Christian F. Esmann, der i 1899 havde overtaget sin fars ledelsespost i firmaet, og Hjerl Hansen blev nu eneindehaver af firmaet E.F. Esmann.

Det Sibiriske Kompagni havde sit danske hovedkvarter i København, mens det sibirske centralkontor lå i Omsk. I daglig tale blev firmaet omtalt som Sibiko, hvilket var firmaets telegramadresse. Sibiko var den største danske aktør på det sibirske marked, og i 1911 stod firmaet for en tredjedel af de danske firmaers andel i Sibiriens samlede smørekseport. Foruden smør opkøbte Sibiko også kød i Sibirien. I Sibikos filialer kunne de sibirske bønder finde et bredt udvalg af landbrugsmaskiner og -redskaber, eksempelvis solgte Sibiko på et enkelt år 10.000 plove i Sibirien. Ef-

terhånden blev filialernes varesortiment udvidet til også at omfatte dagligdags fornødenheder som te, tobak, sukker og tændstikker. Også her var handlen omfattende, f.eks. kunne et enkelt indkøb af tændstikker til Sibikos filialer fylde 60 jernbanevogne.

Hjerl Hansen var både iværksætter og eventyrer. Det sidste kom til udtryk, da han i 1913 valgte at besøge Sibikos steppefilialer i automobil. Det var selvsagt et vovestykke, da vejene på de sibirske stepper dengang ikke var meget andet end et hjulspor, og når bilen ikke kunne køre, måtte den trækkes eller skubbes. Turen blev da også kun delvist gennemført.

I årene op til Første Verdenskrig var Sibiko nået op på at eksportere godt 20 millioner kg sibirisk smør om året, hvilket svarede til en årlig omsætning på 60 mio. kr. Ifølge nyere russiske kilder stod Sibiko på det tidspunkt for en fjerdedel af den samlede sibirske smørekseport.⁸

Sibikos varetransport om vinteren. "1000 slæder med vore varer", står der i et notat til billedet. Motiv fra Semipalatinsk, uden årstal. Kilde: Hjerl-Fondens arkiv.

Sibiko havde da ikke mindre end 40 filialer i Rusland, og de fleste af dem var i Sibirien. Kompagniet havde tilmed bygget sin egen fabrik i Tjumen nord for Kurgan, hvor der blev fremstillet mejeriudstyr.

Et dubiøst modstykke til Hjerl Hansens seriøse engagement i Sibirien var den excentriske storspekulant Harald Plum (1881 – 1929), en fynbo fra Assens, der bl.a. også handlede med smør, og som i 1915 oprettede Russisk Handelskompagni. Men det er en helt anden og temmelig broget historie.

Afslutningen på smøreventyret

Da Tyskland erklærede Rusland krig i august 1914 blev forholdene vanskelige for de danske firmaer i Sibirien pga. mange restriktioner. Med den russiske revolution i 1917 fulgte borgerkrigen i Rusland. I Sibirien holdt Den Hvide Hær stand indtil efteråret 1919, men da

bolsjevikkerne også her fik overtaget, blev der sat en brat stopper for de danske erhvervsaktiviteter. De danske virksomheder blev nationaliseret, og varebeholdningerne beslaglagt. Danskerne i Sibirien måtte evakueres. Alene evakueringen af personalet i Rusland kostede Sibiko 1/2 mio. kr.

Fra dansk side blev der rejst erstatningskrav over for det nye Sovjetunionen for tab ved nationaliseringen af de danske virksomheder. I alt anmeldte 2.250 danske borgere og virksomheder deres erstatningskrav over for den sovjetiske regering. Alene Sibikos krav udgjorde 27 mio. kr. ud af det samlede erstatningskrav på 400 mio. kr. For at forstå beløbets størrelse skal det til sammenligning nævnes, at erstatningskravet på 400 mio. kr. svarede til hele årsbudgettet for den danske stat i 1917.

Hjerl Hansen var en af de delegerede, da den danske regering i foråret 1923 sendte en delegation til Moskva for at

Hans Peter Hjerl Hansen. 1928 Solbakken Valby. Kilde: Det Kongelige Biblioteks portrætsamling.

forhandle erstatningskravet med de sovjetiske myndigheder. På det punkt kunne man ikke nå til enighed, og Sovjetunionen indfrie aldrig erstatningskravet. Et resultat af forhandlingerne var dog,

at Sibiko, som det eneste udenlandske selskab, fik koncession på at producere smør i Sovjetunionen og eksportere det. Koncessionen, der var en klar anerkendelse af kompagniets indsats i Sibirien,

Margrethe Hjerl Hansen. 1928 Solbakken Valby. Kilde: Det Kongelige Biblioteks portrætsamling.

løb over tre år. Men samarbejdet med de sovjetiske myndigheder var vanskeligt, og da koncessionen udløb, var der intet grundlag for en forlængelse. Med udgangen af 1926 var Hjerl Hansens smøreven-

tyr i Sibirien definitivt slut. Den 1. marts 1930 blev aktieselskabet Det Sibiriske Kompagni opløst.

Som et kuriosum kan det nævnes, at Hjerl Hansen også havde en ganske

kort politisk karriere som finansminister – måske endda den kortest siddende finansminister i Danmarkshistorien. Det var under ministeriet Liebe i 1920. Regeringen holdt i en uge.

Hjerl Hede

Når fynboer i dag stadig husker Hjerl Hansen, så er det ikke for hans erhvervs-eventyr i Sibirien, men for en hel anden side af hans iværksætteraktiviteter: friluftsmuseet Hjerl Hede, som i 2010 fylder 100 år.

I 1910 købte Hjerl Hansen et 400 ha stort hedeområde ved Flyndersø syd for Skive, og senere købte han yderligere 1100 ha hede i samme område. Det er en udbredt misforståelse, at Hjerl Hansen tog sit mellemnavn efter heden. Faktisk forholder det sig omvendt. Mellemnavnet Hjerl fandt H. P. Hansen selv på for at skille sig ud fra alle de andre danskere, der hedder Hansen til efternavn. Det hedeareal, som han købte i 1910, var en del af Hjelm Hede og havde som sådan ikke noget navn. I omegnen var der stednavne som Hjerm og Hjerk, så det faldt helt naturligt, at kalde området for Hjerl Hede. I 1915 oprettede Hjerl Hansen Hjerl Fonden, hvis formål dengang var at bevare det erhvervede naturområde uforandret.

I 1928 fik Hjerl Hansen den idé, at en del af området skulle bruges til at bevare gamle bygninger fra landbokulturen. Det blev starten på frilandsmuseet Den gamle landsby på Hjerl Hede. I 1932 tog Hjerl Hansen skridt til at få Hjerl Hede fredet. I dag er Hjerl Hede en af Danmarks store turistattraktioner. Frem til 1979 var det Hjerl Fonden, der administrerede frilandsmuseet, der dette år blev udskilt fra fonden som et stats-

anerkendt kulturhistorisk specialmuseum. Fonden har stadig adresse på Hjerl Hede, hvor man på Vadsøgaard huser H.P. Hjerl Hansens omfattende arkiv med omkring 5000 forretningsbreve, samt regnskabsbøger og talrige fotografier fra hans erhvervsaktiviteter i Sibirien.

Eftertidens syn på de danske iværksættere

Hjerl Hansen var en driftig iværksætter, der spredte sine forretningsaktiviteter over flere verdensdele. Der hersker dog ingen tvivl om, hvad der stod Hjerl Hansens hjerte nærmest. Erhvervsindsatsen i Sibirien omtalte han konsekvent som ”mit livsværk”, og i sine sidste år frem til sin død i 1946 arbejdede han på manuskriptet til bogen ”Danske pionerer i Sibirien”.

Hjerl Hansen så de danske pionerers indsats i Sibirien som et stykke kulturarbejde til gavn for alle de involverede parter. Danskerne arbejdede i Sibirien på lige vilkår med den lokale befolkning, og de hjalp de sibiriske bønder med at højne landbrugets standart. De sibiriske bønder tjente gode penge, og de danske investorer fik god forrentning af deres investeringer.

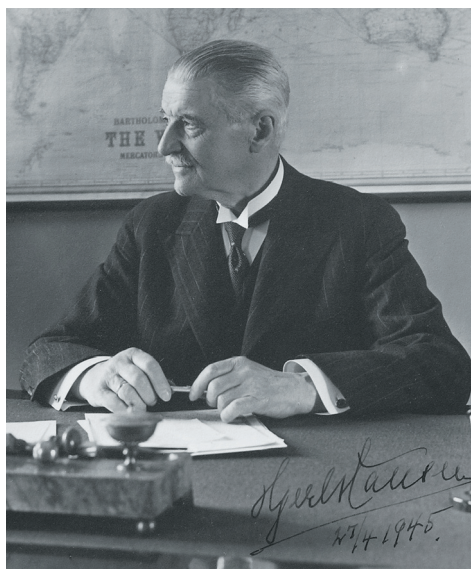
Efter revolutionen i 1917 kom der i Rusland et andet syn på denne sag: de fremmede var udbyttere. Men de sovjetiske historikere havde et ambivalent forhold til det sibiriske smørentventyr – det var en kapitalistisk succeshistorie, der var vanskelig at udlægge som økonomisk udbytning og derfor ikke kunne faat at forske i.

Men de usædvanlige omstændigheder omkring smørproduktionen i Sibirien og den danske indsats på området

har efter Sovjetunionens sammenbrud nu i flere år haft både danske og russiske historikers opmærksomhed. Ikke mindst de sibiriske lokalhistorikere udfører på det felt et betydningsfuldt stykke arbejde. Man kan f.eks. nævne de lokalhistoriske websites fra Kurgan⁹ og Omsk,¹⁰ hvor man kan se gamle fotografier og læse tekster om danskernes forretningsaktiviteter i de vestsibiriske byer på grænsen til det 20. århundrede.

Når man i dag taler om Sibirien på grænsen mellem det 19. og det 20. århundrede, kalder man uden overdrivelse denne periode for Sibiriens guldalder. Danskerne bidrog – med erhvervsfolk og fagfolk inden for mejeribrug – i opbygningen af denne guldalder; især i de tidlige faser af udviklingen af den sibiriske smørproduktion var det danske bidrag uvurderligt. Fra en russisk historikers faglige synspunkt er den danske iværksættervirksomhed i Sibirien før revolutionen absolut interessant. Det handler om en iværksættervirksomhed, der var fremmed for Sibirien, dens særegenheder, problemerne med tilpasning, den kulturelle interaktion og den gensidige påvirkning. Men det er et område, der stadig savner forskning. Endnu er der ikke, hverken blandt danske eller russiske historikere, lavet specifikke undersøgelser af Hjerl Hansens og firmaet Sibikos aktiviteter i Sibirien. Det skal dog understreges, at Inge Marie Larsens bog, »Da smør var guld. Sibirisk smørproduktion og -eksport 1895-1905«, fra 2007 er en glimrende overordnet undersøgelse af det danske smøreventyr i Sibirien.

Nutidens danske iværksættervirksomhed i Rusland, bl.a. i Sibirien, er forholdsvis beskeden. Under alle omstændigheder står det klart, at danskernes

Hans Peter Hjerl Hansen.

Kilde: Det Kongelige Biblioteks portrætsamling.

aktiviteter i Sibirien i vore dage langtfra har den samme samfundsmæssige og kulturelle betydning, som de danske pionerers indsats i Sibirien havde det på grænsen til det 20. århundrede. Det moderne danske erhvervslivs profil i Rusland er helt anderledes. De danske virksomheder, som i dag er mest synlige på det russiske marked, er Danfoss, Grundfos, Kamstrup, Velux, Novo-Nordisk og Carlsberg. De mest kendte danske varer i Rusland er øl fra Tuborg og Carlsberg, legetøj fra Lego, fodtøj fra Ecco, tyggegummimærkerne Stimorol og Dirol – og inden for mejerivarer forsøger Arla Foods at vinde fodfæste på det russiske marked.

Det står klart, at den enestående epoke med den banebrydende fynske pionerindsats i Sibirien hører fortiden til. Men med en stadig mere stabil russisk økonomi rummer det enorme russiske marked fortsat potentielle muligheder for driftige fynske iværksættere.

Noter

- 1 Christopher Hage (1848-1930) grosserer, politiker og finansminister 1901-1906, trafikminister 1902-1906; Jørgen Henry August Tegner (1843-1911), grosserer, direktør for Københavns Handelsbank.
- 2 Hage, C & Tegner, H., s. 61-62.
- 3 Grundstenen til den transsibiriske jernbane blev lagt i Vladivostok den 19. maj 1891. Selve det godt 9000 km lange jernbaneanlæg blev bygget i perioden fra 1893 til 1905. Det danske firma Store Nordiske Telegrafskab sørgede for telegrafforbindelsen fra Skt. Petersborg til Vladivostok. Store Nordiske Telegrafskab, der i øvrigt blev stiftet af fynboen C. F. Tietgen (1829-1901) i 1869, havde inden da etableret kabelforbindelsen mellem Danmark og Rusland.
- 4 Carl Frederik Rieffestahls lillebror Peter Veile Rieffestahl (1864-1924) rejste til Sibirien i 1889. Han virkede bl.a. som entreprenør ved etableringen af den transsibiriske jernbane indtil 1904, da han etablerede eget bryggeri i Irkutsk under sloganet: *Rieffestahls øl er lidt dyrere, men meget bedre!*
- 5 I 1913 var der ca. 4000 mejerier i Sibirien, heraf var godt halvdelen organiserede som andelsmejerier.
- 6 Carsten Koch blev født i Assens 1868 og døde i Farum mellem 1938 og 1943. Carsten Koch var fætter til den fynske forfatter Morten Koch. Også Carsten Kochs bror Laurids kom til Sibirien og var på et tidspunkt bestyrer af Esmann-filialen i Kurgan.
- 7 Ud over firmaerne Esmann og Carl Holbek var det Søren Randrup, Theodor Lund & Petersen, Rindom & Restorff, Klitgaard & Co, T. & S. Plum, Noack & Jacoby og Emil Hjort.
- 8 Botjanova, s. 94.
- 9 Gaderne i det gamle Kurgan: <http://www.article-writer.info/ulici-starogo-kurgana/>; Kurgan for 100 år siden - 100 fotografier: <http://al-dedov.narod.ru/report11.html>
- 10 Det gamle Omsk: <http://www.univer.omsk.su/omsk/old/old.win.html>

Litteratur

- Tak til Hjerl Fonden for adgang til H.P. Hjerl Hansens arkiv.
- Botjanova, G. A.: *Inostrannije firmi na sibirskih vistavkah vtojoj polovini XIX - natjala XX veka*. I: Gorjusjkin, L. M. (red.): *Zarubeznije ekonomitjeskije i kulturnije svjazi Sibiri (XVIII - XX vv.)*. Novosibirsk 1995, s. 82-113.
- Graae, Poul: *Fra drittel til daase. Esmann-Plumrose, 1864-1964. Kapitler af 100 aars dansk erhvervshistorie*. København 1963.
- Guterc, A. V.: *Carl Frederik Rieffestahl*, Rotunden nr. 22, marts 2006, s. 6-24.
- Hage, C. & Tegner, J.H.A.: *Om betingelserne for Handelssamkvem med det vestlige Sibirien*. København 1881.
- Hjerl Hansen Finn: *En dansk naturpark. Hjerl Hede og den gamle landsby*. København 1941.
- Hjerl Hansen H.P.: *Danske Pionerer i Sibirien*. Efterladt manuskript, redigeret af Finn Hjerl Hansen. København 1949.
- Jensen, Bent: *Det nye Amerika. Rusland og dansk erhvervsliv før 1917*. I: Christensen, Svend Aage & Gottlieb, Henning: *Danmark og Rusland i 500 aar*. København 1993, s. 241-261.
- Jensen, Bent: *De ubegrænsede muligheders land. Dansk erhvervslivs drømme om Rusland i kejserdømmets slutfase*. I: *Kejserinde Dagmar, Maria Feodorovna*. Det Kongelige Sølvkammer, udstillingskatalog. København 1997, s. 209-229.
- Kamp, A.: *De drog ud – og gjorde Danmark større*. København 1943.
- Larsen, Inge Marie: *Da smør var guld. Sibirisk smørproduktion og –eksport 1895-1905*. Århus 2007.
- Pedersen, Erik Helmer: *Pionererne*. Temabind til: Politikens Danmarks Historie, København 1986. Kapitlet *De gevinstsøgende danskere. Det storrussiske rige, mulighedernes land*, s. 34-65.
- Sohn, Ole: *De drog mod øst. Danskernes udvandring til Rusland og Sibirien 1864 til 1919*. København 2003.